

О. Торбас,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

СУТНІСТЬ І СУБ'ЄКТИ СУДДІВСЬКОГО РОЗСУДУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

У правовій доктрині склалася ситуація, за якої проблематиці суддівського розсуду приділяється значно більше уваги, ніж іншим суб'єктам, які можуть такий розсуд застосовувати. Очевидно, що такий інтерес з боку науковців має одразу декілька логічних пояснень. Як слушно зазначає Ю.В. Грачова, тільки судді наділені правом виносити вироки й призначати покарання, обирати його вид або розмір, а нерідко і те і інше одночасно. Також судді можуть не погодитися з правовою оцінкою обставин справи, що була запропонована, наприклад, слідчим, та надати свою. Саме оцінка, надана суддею, матиме вирішальне кримінально-правове значення. Одночасно з цим науковець зазначає, що термін «суддівський розсуд» є більш лаконічним, ніж «розсуд судді, слідчого та дізнавача», а тому саме таке формулювання є більш вживаним серед учених-правників [1, с. 116]. Деякою мірою позиція автора є цілком логічною, проте з окремими положеннями можна сперечатися.

Дійсно, саме на суд покладається обов'язок вирішення провадження по суті, і виключно суд може остаточно встановити винуватість чи невинуватість особи. Проте в цьому випадку необхідно зробити застереження щодо неправильності ототожнення остаточно характеру суддівського розсуду з розумінням того, що такий розсуд є головним у кримінальному процесі. Суб'єкти, уповноважені на застосування розсуду під час прийняття юридично значущих рішень, застосовують його для виконання покладених на

них завдань у тому обсязі, у якому це дозволено кримінальним процесуальним законодавством. Такий розсуд також може бути остаточним (наприклад, у випадку прийняття прокурором рішення про закриття кримінального провадження у зв'язку з відсутністю події або складу кримінального правопорушення). Тому, розуміючи всю важливість кінцевих судових рішень, також необхідно пам'ятати, що розсуд інших суб'єктів кримінального процесу також досить суттєво впливає на результати кримінального провадження.

Разом із тим Ю.В. Грачова порушила важливе питання щодо правильності використання термінології в аналізі розсуду, що застосовується суддями. Автор вказує на існування двох подібних понять – «суддівський розсуд» і «судовий розсуд» [1, с. 116]. Водночас зазначає, що поняття «судовий розсуд» має використовуватись у тих випадках, коли йдеться про розсуд суду як інституту судової влади. Проте в тих випадках, коли мається на увазі та вкрай важлива частина судової діяльності, яка здійснюється тільки суддями, доцільним буде використання саме терміну «суддівська влада» [1, с. 116].

Така позиція науковця має як сильні, так і слабкі сторони. Дійсно, правосуддя (або ж судовий контроль) у кримінальному процесі реалізується не інституціями, а окремими суб'єктами. Водночас неправильним вбачається твердження про те, що розсуд у кримінальному процесі необхідно розглядати у відриві від тієї інституції, яка такий розсуд реалізовує. Судові рішення при-

ймаються насамперед судом, що підкреслює їхнє значення не лише для учасників окремого кримінального провадження, а й для всієї правової системи з точки зору формування сталої правозастосовної практики. У зв'язку з цим можна констатувати наявність проблеми вибору правильного понятійного апарату. Однак це не означає, що така проблема є критичною для аналізу розсуду в кримінальному процесі.

Аналізуючи наукові роботи з цього питання, можна дійти висновку, що більшість науковців використовує термін «суддівський розсуд» [2; 3; 4], хоча є й виключення [5]. А.А. Хайдаров й О.А. Папкова є прибічниками позиції, відповідно до якої термін «суддівський розсуд» має застосовуватися відносно тих проваджень, які розглядаються одноособово, а «судовий» – у випадках колегіального розгляду кримінальної справи [6, с. 43; 7, с. 38]. З одного боку, такий підхід дасть можливість уніфікувати різні точки зору й виробити єдину оптимальну стратегію застосування термінології в частині аналізу розсуду в праві. Однак по суті такий підхід цю проблему не вирішує. Дійсно, можна деякою мірою погодитися, що судовий розсуд більше дотичний саме до колегіального розгляду провадження. Водночас варто пам'ятати, що колегія суддів – це не єдина інституція, а саме група з декількох суддів, які можуть як одногослосно приймати рішення, так і висловлювати окрему думку. Крім того, виокремлення двох різних термінів не дозволяє встановити різницю між ними, яка обов'язково повинна бути.

Тому задля забезпечення уніфікованої термінології в правовій доктрині в дослідженні використовуватиметься поняття «суддівський розсуд». На суддівський розсуд, до того ж, обов'язково впливають певні особистісні характеристики самих суддів, що не можна ігнорувати. Тому вести мову лише про розсуд судової установи буде некоректно.

Як уже було зазначено, у порівнянні з розсудом інших суб'єктів кримінальних процесуальних відносин

суддівському розсуду приділено й приділяється найбільше уваги з боку науковців. Однак такий факт не дає право стверджувати, що на доктринальному рівні були встановлені всі аспекти суддівського розсуду. Навпаки, постійні публікації щодо питань суддівського розсуду є основним показником того, що ця проблема все ще актуальна на науковому рівні, і це, відповідно, підкреслює її практичне значення. «Можна було б очікувати, що сьогодні, через пів століття після руху юристів-реалістів, феномен здійснення «суддівського розсуду» буде вивчений настільки повно, що буде заслуговувати не більше ніж на згадування мимохідь за підготовки до розгляду більш суперечливих питань. Не тільки діяльність щодо здійснення суддівської правотворчості залишається таємничою, але й велика кількість людей як у середині, так і ззовні юридичного товариства ставлять під сумнів законність її в будь-якій формі» [8], – таку думку суддя Едвардс (Edwards) проголосив понад тридцять років тому. Проте така позиція є актуальною й нині, а тому основні ознаки суддівського розсуду в кримінальному процесі все ще залишаються актуальною темою наукових досліджень.

Як зазначає М.І. Клеандров, «чітко вивірена формула розсуду судді не є та не може бути самоціллю. <...> у неї є суцільно прагматичний аспект, який дозволяє за об'єктивним критерієм, якщо він буде вироблений, швидко та в більшості випадків об'єктивно оцінити відношення судді до прийнятого рішення та проголошеного ним судового акту, а також об'єктивно оцінити – через оцінку такого акту – самого суддю з точки зору виконання ним функції правосуддя по справі» [9, с. 6]. Автор підкреслює, що встановлення єдиної (або подібної) формули розсуду є неправильним, а тому в першу чергу має бути оцінено саме результат застосування такого розсуду, адже шляхом аналізу реалізації завдань кримінального провадження можна оцінити, чи були виконані завдання, які

покладалися на уповноважених суб'єктів під час застосування розсуду.

Якщо аналізувати сутність самого розсуду в кримінальному процесі, то можна сформулювати визначення, відповідно до якого розсуд визначається як повноваження, яке полягає в прийнятті за допомогою інтелектуально-вольового механізму одного обов'язкового для виконання юридично значущого законного рішення з декількох запропонованих кримінальним процесуальним законодавством альтернатив відповідно до обставин конкретного кримінального провадження з урахуванням засад кримінального провадження, професійного досвіду правозастосовувача, судової та слідчої практики, моральних й етичних характеристик суб'єкта правозастосування задля найкращого забезпечення приватних і публічних інтересів у кримінальному провадженні. Очевидно, що таке визначення стосується будь-якого розсуду в кримінальному процесі, а тому може бути застосованим і в разі реалізації такого повноваження судом. У найбільш широкому розумінні розсуд (у тому числі й суддівський) має тлумачитися як можливість обрати одну з декількох альтернатив, кожна з яких є законною. Проте незважаючи на подібність розсуду в кримінальному процесі незалежно від суб'єктів, які такий розсуд застосовують, стверджувати про їхню повну ідентичність також неправильно. І в першу чергу йдеться про структуру відповідного розсуду.

Так, К.П. Єрмакова з метою кращого розуміння особливостей реалізації суддівського розсуду пропонує за аналогією зі складом (структурою) правопорушення виділяти такі елементи суддівського розсуду: суб'єкт розсуду, об'єкт розсуду та зміст розсуду [10, с. 38]. Суб'єктом автор визначає або власне суд, або суддю (залежно від розуміння – широкого або вузького). Об'єкт розсуду суду – це, відповідно, суспільні відносини, відсутність або недостатня чіткість правового регулювання яких перешкоджає вирішенню спірного правового питання. Зміст роз-

суду своєю чергою становлять права та обов'язки суду щодо можливості застосування розсуду.

В цьому випадку помітно, що вчена взяла за основу більшою мірою не склад правопорушення, а склад правовідносин (хоча в названій науковій роботі також досліджується об'єктивна й суб'єктивна сторони розсуду суду) [10, с. 38]. Виходячи з запропонованої структури суддівського розсуду, необхідно зробити декілька уточнень, які стосуються суддівського розсуду в кримінальному процесі України. Суб'єктом суддівського розсуду мають бути визнані слідчий суддя та суд, адже саме вони приймають юридично значущі рішення або в процесі здійснення судового контролю на стадії досудового розслідування, або під час реалізації функції правосуддя й перегляду судових рішень на судових стадіях. Очевидно, що слідчий суддя, реалізуючи функцію судового контролю, приймає юридично значущі рішення, які майже постійно вимагають застосування розсуду. Крім того, слідчий суддя відповідно до ст. 94 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) є суб'єктом оцінки доказів, що підкреслює значення його процесуальних рішень навіть на етапі дослідження доказів.

Відповідно, другим суб'єктом суддівського розсуду є суд. Використання формулювання «суд» пов'язано з тим, що задля забезпечення більш повного аналізу досліджуваного інституту та з метою недопущення плутанини необхідно розділити окремо слідчого суддю та суд. Ознакою, за якою відбувся такий поділ, має бути стадійність, де відбувається відповідний розсуд. Слідчий суддя застосовує розсуд під час здійснення судового контролю на стадії досудового розслідування. Суд своєю чергою реалізовує його на судових стадіях. Однак на судових стадіях реалізується не лише функція правосуддя, а також функція судового контролю. Проте слід зважати на той факт, що за процедурними особливостями функції судового контролю на стадії досудового

розслідування та на судових стадіях є відносно подібними, тому, наприклад у ст. 331 КПК України, законодавець, описуючи процедуру обрання, зміни або скасування запобіжних заходів, зробив посилання на Главу 18 КПК України, підкреслюючи уніфікований характер відповідних правових процедур.

Стаття присвячена аналізу сутності суддівського розсуду в кримінальному процесі України. В статті автор вказує, що на сьогодні в правовій доктрині немає єдиного підходу щодо використання термінології в оцінці такого розсуду, хоча більшість науковців використовує поняття «суддівський розсуд». Також автор звертає увагу на той факт, що в правовій доктрині суддівському розсуду було приділено значно більше уваги, ніж розсуду інших уповноважених суб'єктів кримінального процесу. Дійсно, саме на суд покладається обов'язок вирішення провадження по суті, і виключно суд може остаточно встановити винуватість чи невинуватість особи. Проте в цьому випадку необхідно зробити застереження щодо неправильності ототожнення остаточно характеру суддівського розсуду з розумінням того, що такий розсуд є головним у кримінальному процесі. Суб'єкти, уповноважені на застосування розсуду для прийняття юридично значущих рішень, застосовують його для виконання покладених на них завдань у тому обсязі, у якому це дозволено кримінальним процесуальним законодавством.

Аналізуючи суб'єктивний склад суддівського розсуду, автор доходить висновку, що такий розсуд у кримінальному процесі України застосовують слідчий суддя та суд, адже саме вони приймають юридично значущі рішення або в процесі здійснення судового контролю на стадії досудового розслідування, або під час реалізації функції правосуддя й перегляду судових рішень на судових

стадіях. Очевидно, що слідчий суддя, реалізуючи функцію судового контролю, приймає юридично значущі рішення, які майже постійно вимагають застосування розсуду. Крім того, слідчий суддя відповідно до ст. 94 КПК України є суб'єктом оцінки доказів, що підкреслює значення його процесуальних рішень навіть на етапі дослідження доказів. Відповідно, другим суб'єктом суддівського розсуду є суд. Ознакою, за якою відбувся такий поділ, має бути стадійність, де відбувається відповідний розсуд. Слідчий суддя застосовує розсуд під час здійснення судового контролю на стадії досудового розслідування. Суд своєю чергою реалізовує його на судових стадіях.

Ключові слова: суддівський розсуд, слідчий суддя.

Torbas O. Essence and subjects of judicial discretion in the criminal process of Ukraine

This article is devoted to the analysis of the essence of judicial discretion in the criminal process of Ukraine. In the article author points out that there is currently no single approach to the use of terminology in the assessment of such discretion, although the vast majority of scholars use the concept of "judicial discretion". Author also draws attention to the fact that in the legal doctrine, judicial discretion has received much more attention than the discretion of other authorized subjects of criminal proceedings. Probably, its because only court can decide the merits of the case and determine the person's guilt or innocence. However, in this case it is necessary to make a statement about the incorrect identification of the final nature of judicial discretion, which makes such discretion more important in criminal proceedings. Subjects empowered to use discretion in making legal decisions in criminal process apply it to perform tasks assigned to them to the extent permitted by criminal procedural law.

Analyzing the subjective of judicial discretion, author concludes that such discretion is used by investigating judge and court in the criminal process of Ukraine, as they make legally significant decisions either during the judicial control at the stage of pre-trial investigation or during the exercise of the function of justice and reviewing court decisions at court stages. Obviously, investigating judge makes legally significant decisions that almost always with the help of judicial discretion. In addition, investigating judge in accordance with Art. 94 of the CPC of Ukraine, is the subject of evaluation the evidence, which emphasizes the importance of its procedural decisions. Accordingly, the second subject of the judicial discretion is the court. Author emphasises on stage of criminal proceedings as a ground for such separation of subjects of judicial discretion. Investigating judge applies discretion when conducting judicial review during pre-trial investigation. Court implements it at court stages.

Key words: judicial discretion, investigating judge.

Література

1. Грачева Ю.В. Судейское усмотрение в реализации уголовно-правовых норм: проблемы законодательства, теории и практики : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 2011. 535 с.

2. Поповський Д.П. Суддівський розсуд: погляд на проблему. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2014. Вип. 29. Т. 2. С. 226–230.

3. Андронов І.В. Суддівський розсуд при ухваленні судових рішень як інструмент протидії зловживанню процесуальними правами. Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії : матеріали круглого столу, м. Одеса, 27 листопада 2015 р. Одеса : Фенікс, 2015. С. 26–29.

4. Копоть В.О. Суддівський розсуд як запорука дотримання інтересів людини. Права людини в умовах сучасного державотворення: теоретичні і практичні аспекти : збірник тез доповідей за матеріалами IV Міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих учених, 11–12 грудня 2009 р. Суми : УАБС НБУ, 2009. С. 174–177.

5. Мельник Г.П. Судовий розсуд (дискреція) як явище правової системи. Наукові записки. Юридичні науки. 2009. Т. 90. С. 44–47.

6. Хайдаров А.А. Судейское усмотрение и его пределы в судебных стадиях уголовного процесса России: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 2011. 252 с.

7. Папкина О.А. Усмотрение суда. Москва : Статут, 2005. 213 с.

8. Edwards. The Role of a Judge in Modern Society: Some Reflections on Current Practice in Federal Appellate Adjudication. Clev. St. L. Rev. 1984. № 32. P. 385, 388.

9. Клеандров М.И. О судейском усмотрении. Российское правосудие. 2007. № 6. С. 4–16.

10. Ермакова К.П. Пределы судебного усмотрения : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Москва, 2010. 212 с.

